

Se pyöri sittenkin – Suomalaisia keksijäoriginelleja

Pekka Laaksonen

Suulliseen perinteeseen nimensä jättäneitten keksijäoriginellien ja heidän usein toteutumatta jääneiden keksintöjensä historia on toistaiseksi kartoittamatta. Muutkin keksijät kuin ikiliikkujan ongelman ratkaisijat ovat muodostaneet originellien joukossa oman erikoislaatuisen ryhmänsä, jonka harrastukseen ulkopuoliset ovat yleensä suhtautuneet vähemmän vakavasti. Vasta sellainen keksintö, joka on johtanut konkreettiseen tulokseen tai sovellukseen, on voinut tuoda keksijälleen mainetta ja arvostusta. Muutoin keksijän kohtalona on ollut kestää niitä paineita, joita yhteisöissä aina syntyy vähänkin muista poikkeavia kohtaan. Keksijät ovat poikenneet muista muutenkin kuin keksijän maineensa puolesta: heidän joukossaan on runsaasti yksityisajattelijoita ja maailmanparantajia.

Esimerkiksi kelpaa Elias Lönnrotin vuonna 1832 tapaama nurmekselainen Pekka Viiliäinen. Viiliäinen oli Lönnrotin opas kolmannella runonkeruumatkalla ja hän osoittautui koko lailla neroksi mieheksi. Suuret tuumat ja laajat yritykset olivat kuitenkin kummitelleet siinä määrin hänen aivoissaan, että ne olivat Lönnrotin mukaan "puoleksi karkottaneet niistä niin sanotun tavallisen selvän järjen". Viiliäinen oli matkustellut sekä Tukholmassa että Pietarissa. Suomen liittyttyä Venäjään Viiliäinen oli päässyt keisarin puheille ja esitellyt hänelle piirustuksensa uusista sotavaunuista, jotka suuresti muistuttivat jo Leonardo da Vincin aikanaan suunnittelemissa panssareita.

Kysymys oli parihevosten vetämisestä vaunuista, jotka olivat rautapeltisen, linnanmuotoisen katoksen alla. Panssarissa oli muutamia ampuma-aukkoja ja sivuilla viikatteen tapaisia teräviä rautoja, joilla niin ikään oli tarkoitus aikaansaada tuhoa Suur-Turkin riveissä. "Tämä verraton mestariteos inhimillisen neron tuottamien keksintöjen joukossa" kertoo Lönnrot, "lienee erittäin suuresti huvittanut Keisari Aleksanteria, koska hän lienee määrännyt keksijälle, tuolle kunnon Viiliäiselle, 500 ruplan palkkion."

Palkinto innosti tietenkin Viiliäistä yhä uusiin keksintöihin ja löytöihin. Hän uskoi löytäneensä rikassuonisen malmivuoren, jonka hyödyntämistä hän alkoi pohdiskella. Mutta erityisen innostunut hän oli ideastaan hankkia vapaakaupungin oikeudet Oulun kaupungille. Viiliäinen keräsi Pohjois-Karjalan ja Kainuun talonpoikien nimet hankkeensa taakse. Erään pitäjänkirjurin kirjoittamat sanat kertovat kuitenkin, ettei hanketta kenties oltu mietitty loppuun saakka: "Pitäjäläisten mielipiteet kysymyksessä olevan asian suhteen näyttävät olevan yhtä sekavat kuin esityksentekijänkin, minkä vuoksi niistä ei ole voinut saada mitään lopullista kokonaiskäsitystä."

Viiliäisellä oli selvät käsitykset paitsi geologiasta myös astrologiasta. Juuri tuona vuonna pelättiin Merkuriuksen törmäävän aurinkoon toukokuun 5. päivänä. Lönnrot oli kysynyt Viiliäisen kantaa asiasta. Kävi ilmi, että aurinko ei sinä päivä ollut näyttäytynyt lainkaan. Niinpä Merkurius ei Viiliäisen käsityksen mukaan ollut löytänyt aurinkoa lainkaan vaan mennyt tyhjin toimin menojaan. Ihmisten pelko oli täysin aiheetonta.

Muuan konkreettinen tulos Viiliäisen aloitteellisuudesta oli Saramolta Nurmekseen johtaneen mutkaisen tien oikaiseminen; tätäkin hanketta naapurit vastustivat loppuun saakka.

Poikkeuksellisen persoonallisuutena Viiliäinen ja hänen tarinansa kiinnosti Lönnrotia siinä määrin, että hän julkaisi kertomuksensa seuraavana vuonna Helsingfors Morgonbladissa. Sieltä se löysi tiensä pietarilaisen älymystön julkaisemaan venäjänkieliseen aikakauskirjaan Sovremennikiin ja näin tämän suomalaisen alkuperäisajattelijan pohdinnat saivat osakseen huomiota

laajemmaltikin.

Könnin kuokkamies

Kansanperinteen tuntemista keksijöistä ylivoimaisesti maineikkaimpia ovat ilmajokelaiset Könnit ja kuuluisin heidän keksinnöistään Könnin kuokkamies, ensimmäinen robottimme. Aleksis Kivikin kertoo Seitsemässä veljeksessä, miten Lauri astelee pellolla "kuin seppä Könnin kuokkamies, jonka jalvoja ja kuokkaa käytteli sukkela kellovärkki mahassa". Könnihin liittyvät kansantarinat ovat osaksi kansainvälistä lainatavaraa, mutta itse sepillä on takanaan todellisuus pohja. Könnien ilmajokelaisessa talonpoikaissuvussa oli useita taitavia seppiä. Tunnetuin heistä oli kelloseppänä kunnostautunut Jaakko Könni, joka eli vuosina 1774–1830.

Monet kaappikellot samoin kuin suuret tornikellot esimerkiksi Helsingin suurkirkossa tai valtioneuvoston rakennuksen julkisivussa ovat todisteena Könnien ammattitaidosta. Mutta huomattavasti enemmän kuin nämä suuret kellot ihmisiä kiehtoivat kertomukset, miten pieniä kelloja tai muita esineitä Könnit kykenivätkään tekemään. Könnin kerrotaan tehneen Venäjän keisarin tyttärelle sormukseen kellon, joka näytti muun ohessa millä puolen maapalloa kuu kulloinkin oli. Kello kävi vuoden ja vuorokauden, sitten se seisahtui. Pietarista ei löytynyt kelloseppää, joka olisi osannut panna sen käyntiin. Könni kutsuttiin hoviin, mutta korjaustyö tuli tehdä ilman apuvälineitä, sen takia Könni riisuttiin ennen työhön ryhtymistä alasti. Könni oli kätkenyt pienen naulan suuhunsa, jonka hän asetti kelloon paikalleen. Niin kello alkoi taas käydä ja Könni tuli kuuluisaksi nyt myös Pietarin hovissa. Yksi näiden kertomusten yhteiskunnallisista viesteistä piileekin tässä: tavallinen suomalainen talonpoika voi nokkeluudellaan ja taidollaan päihittää parempansa.

Toisen kertomussikermän mukaan Könni joutui kerran väittelemään englantilaisen kauppamatkustajan kanssa, kuopiko on parempaa tehdastyö vai käsityö. Englantilainen oli tehdastyön kannalla. Hän näytti Könnille silmäneulaa ja kysyi, kykenisikö tämä tekemään vastaavan. Seuraavana aamuna Könni näytti englantilaiselle tekemäänsä neulaa. Kun neuloja vertailtiin, huomattiin, että Könnin neula oli hiukan paksumpi. Selvisi, että Könnin neula olikin neulakotelo, jonka sisällä oli useita hienoja silmäneuloja. Laajalti erilaisina versioina tunnettu kasku tähdentää, kuten monet vastaavat kansankertomukset, käsityön paremmuutta tehdastekoiseen verrattuna. Kertomuksia voi pitää myös kannanottona kotimaisen tuotteen paremmuudesta.

Tärkein ja tunnetuin Könnien keksinnöistä oli kuitenkin puusta ja metallista rakennettu kuokkamies, joka toimi joko vieterillä tai tuulimyllyjen tapaan tuulella. Näitä kuokkamiehiä Könnillä oli useita ja niiden tehtävänä oli kuokkia maata, kääntää turvetta ja työntää kottikärryjä. Kuokkamiesten ongelmana oli se, että ne eivät osanneet kääntyä saran päässä tai joen partaalla. Näihin kertomuksiin itsestään toimivista vieterimiehistä suhtauduttiin pelonsekaisella kunnioituksella. Kuokkamies-tarinoiden loppu onkin dramaattinen. Kuokkamiehen työhön pannut Könni nukahtaa pientareelle eikä havaitse lähestyvää konetta, joka näin vahingossa kuokkii keksijän hengiltä.

Tarinan lopun voi tulkita ekologis-moraaliseksi kannanotoksi koneita vastaan. Maatalouden innovaatiotutkimuksissa on osoitettu, että entisajan talonpoika arvosti raskasta ruumiillista työtä, vaikei siitä aina pitänytkään. Arveltiin, että koneet kasvattivat ihmistä laiskuuteen. Jouten olevaa ihmistä pidettiin turmeltuneena. Näin ollen koneiden käyttöönotto oli suorastaan yhteiskuntamoraalia järjestyttävä tekijä.

Erityisesti kolme maanviljelyyn liittyvää keksintöä näyttää loukanneen luontaistalouteen tottunutta sukupolvea. Ensimmäinen niistä oli raudasta valmistettujen, painavien työvälineiden, auran, äkeen ja niittokoneen, käyttöönotto. Toinen oli heinän peltoviljely ja kolmas rukiin niitto

muulla välineellä kuin sirpillä. Epäiltiin, että uudenlaisten viljelymenetelmien ansiosta maa lakkaisi kasvamasta: rauta-aura repi pellon kelvottomaksi, niittokone turmeli heinän juuret. Rukiin, Jumalan viljan, leikkaamiseen viikatteella tai koneella liittyi ehkä eniten perittyjä arvolatauksia. Separaattorin käyttöönoton sanottiin aiheuttavan heinämadon ilmaantumisen niitylle. Kuorittu maito aiheutti keuhkotaudin nauttijassaan. Esimerkit osoittavat, millaisia esteitä hyväksi osoittautuneidenkin keksintöjen tiellä käytännössä on aina ollut.

Lentäjiä

Ihmisen pyrkimykset voittaa painovoima ja oppia lentämään ovat keksintöjen historian hauskiempiakin lukuja. Meidänkin perinteemme tuntee muutamia, jotka kukin tavallaan ovat yrittäneet ratkaista lentämisen ongelmaa. Nakkilassa eli Tattaran kylässä sata vuotta sitten Tattaran nikkariksi kutsuttu mies, joka kertomusten mukaan oli yrittänyt lentää eräältä harjanteelta toiselle, mutta oli lähtenyt lentoon liian matalalta ja törmännyt puihin. Mäntsälässä elänyt Pryynolffi-niminen mies oli tehnyt itselleen puujalat ja tuohesta siivet, mutta tallinkatolta alkanut lento oli sekin päätynyt kevättulvaiseen jokeen.

Perhossa Jylhän Aapo oli Paulaharjun kertoman mukaan laittanut kuusi paria kurjen siipiä saranoilla selkäänsä ja pyrstön peräänsä, mutta ei ollut lentäminen onnistunut. Eivät olleet siivet jaksaneet nostaa miestä ilmaan. Toisen tarinan mukaan lento yli järven olisi muutoin onnistunut, mutta siipien sarana olisi puolivälissä lentoa pettänyt. Jylhä olikin seuraavaksi yrittänyt olla vuoden syömättä suolaa tullakseen kevyemmäksi, mutta ei tästäkään ollut apua. Mies muutti Kälviälle ja kesäisin perhosia nähdessään kyseli niiltä, ovatko ne jylhäsiä. "Min oon kans jylhäsiä..."

Lappajärvellä elänyt Poltettu-niminen mies oli rakentanut myös saranoilla toimivat siivet, mutta ei hänkään onnistunut pääsemään ilmailun historiaan. Hänen repliikkinsä jäi kuitenkin elämään kansan suussa: "Muuten ois menny, vaan en muistanut räpöttää." Seuraavaksi Poltettu ryhtyi rakentamaan vesisuksia ja veden alla kulkevaa venettä. Hän oli lisäksi erittäin hyvä kaivertaja ja veistosten tekijä ja tunsi raamattunsa pappejakin paremmin. Vanhemmilla päivillään hän keskittyi ikiliikkujan keksimiseen. Naapurien toimesta hanke oli kuitenkin keskeytettävä. Poltettu oli päässyt nimittäin lopulta selville siitä, että laite kyllä toimisi, mikäli sen nivelet rasvattaisiin hänen oman akkansa aivoilla.

Näiden keksijäpersoonallisuuksien elämästä kertovat vähäisetkin muistiinpanot avaavat kaikessa suppeudessaan hyvin puhuttelevia ja monella tavoin tragikoomisia näköaloja sekä näiden originellien että heistä kertoneiden aikaisten mielenmaisemiin. Tyypillinen on lajissaan kertomus Littus-Kallesta vuodelta 1938: "Kiuruveden Rytken takalistolla oli ennen asunut Littus-Kalle, vanhapoika, torpassaan. Hän oli työskennellyt ikiliikkujakeksinnön kimpussa vuosikaupalla. Kun hän ei sitä ollut kaikista ponnistuksista huolimatta saanut liikkeelle, oli hän pannut itsensä liikkumaan, mennen Amerikkaan. Kotiin häneltä oli jäänyt leipäaikina rahille happanemaan ja ikiliikkujan tekele aidan taa mätänemään."

Maiju Lassilan Ikiliikkuja

Suomalainen kaunokirjallisuus on perinteen tapaan täynnä originelleja. Tämä osoittaa, miten keskeistä osaa originellit ovat kyläyhteisöissään ennen näytelleet ja miten luontevaa on ollut heidän avullaan kertoa yhteisön arvoista, asenteista ja sisäisistä jännitteistä.

Hyvä esimerkki on Maiju Lassilan vuonna 1915 kirjoittama kolmiosainen huvinäytelmä Ikiliikkuja. Siinä Nummisuutarien tapaisen käsityöläisperheen originelli isä ja poika, Hapatus ja Nisse, ovat paneutuneet ikiliikun ratkaisemiseen siinä määrin perusteellisesti, että perheen äitiä

koko puuha alkaa harmittaa. Poika Nisse osaa kuitenkin perustella hanketta kirjanoppineeseen tapaan: "Sillä kuten historia todistaa kaikki suuret keksinnöt ovat saaneet alkunsa pienestä. Niinpä kuuluisa Neuhtooni keksi maan vetovoiman, kun näki omenan putoavan puusta ja Vatti taas keksi höyrykoneen oman eukkonsa hameesta. Oli pessyt eukkonsa hameen ja pannut sen yläpäästä kiinni sidottuna takan kohdalle kuivumaan niin kuivuessa syntynyt höyry kun ei ylhäältä päässyt pois, niin pullisti hameen ja alkoi nostaa ja silloin hoksasi Vatti, että ei se eukon hametta nosta muu kuin höyry."

Kuten useimmilla ikiliikkujan keksijöillä myös Nissellä ja tämän isällä on teoriapuoli hallinnassa ja ratkaisu viimeistelyä vailla: "Luonnonlain mukaan on nimittäin estevoima ja auttovoima aina tasan yhtä suuri ja ikiliikkujan voima perustuu siihen, että lisätään auttovoimaa, niin että se on voittopuolella. Kun tässä vaan erilaisilla pyörillä ja renkailla ja vivuilla se seikka onnellisesti ratkaistaan, niin se alkaa ilman riitinkiäkin pyöriä. Konsti on läpeensä niin yksinkertainen." Kun äiti kysyy pojalta, miten iankaikkisesti laitteen pitää pyöriä, vastaus on hieman epävarmempi: "Ainakin siksi kunnes nivelet kuluvat... tai sitten muusta luonnollisesta syystä rampautuu... Paitsi ei liikevoiman puutteessa."

Lassila panee henkilönsä pohdiskelemaan myös keksintöjen yleistä merkitystä taloudelliselta kannalta. Monet kuten kehuukoneen keksijä ovat kuolleet köyhinä, mutta monet ovat myös rikastuneet: "Mies, joka keksi naisten hameen reunanauhan, ansaitsi sillä useita miljoonia, jotka sivumennen sanoen saavat miehet maksaa. Samoin ansaitsi kymmenen miljoonaa se, joka keksi naisten tunnetun hajuveden, ootokolonaksi kutsutun, turhanpäiväisen liirunlaarun." Erityisen onnistunut oli nuppineulan keksiminen. Ikiliikkuja olisi kuitenkin se keksintö, joka tekisi höyrykoneet tarpeettomiksi. Sen hyöty laskettaisiin tuhansissa miljoonissa vuodessa. Mutta onnistuuko ihmisäly sen keksimään, kysytään näytelmässä? "Yhdet väittävät, että ei, mutta samaahan on uskottu ja väitetty jokaisesta muustakin keksinnöstä, siihen asti, kunnes se on keksitty. Joku aivan huomaamaton henkilö voi keksiä jonkin pikkuseikan, joka ratkaisee tuon kysymyksen."

Lassilan näytelmä on kirjoitettu ajankohtana, jolloin monet keksinnöt ja uutuudet tekivät tuloaan Suomen maaseudulle. Näytelmän tuoreudesta on tietenkin osoituksena sekin, että Ikiliikkuja on jo kauan kuulunut kesäteattereitamme suosikkiohjelmistoon.

Honkajoki

Ehkä tunnetuin suomalainen ikiliikkujan keksijä on sotamies Aarne Honkajoki, joka sotasairaalaan palattuaan ilmoittautuu täydennysmiehenä uudelleen sotilastehtäviin luutnantti Koskelan joukkueeseen vakaasti päättäneenä uhrata oman sekä sotasairaalaan pullosta saamansa veripalvelun veren isänmaansa ja kansansa vapauden hyväksi. Miehen henkilökohtaisiin varustuksiin kuuluvat jousipyssyn lisäksi repussa olevat puukapulat, valmistumaisillaan olevan ikiliikkujan osat.

Honkajoen erikoiset harrastukset ja merkilliset puheet tuottavat miehille yhtä paljon huvia kuin esimiehille harmia. Hän ilmoittaa ansiotoimekseen siviilissä metsätalouden, tarkemmin sanottuna käpyjen keräilyn. Mutta varsinaiselta ammatiltaan hän on tiedemies, jonka lähin tavoite on ikiliikkujan keksiminen. Hän kertoo olevansa syvästi tietoinen keksintöön liittyvistä vaikeuksista, mutta ei anna tämän lannistaa mieltään. Säännöllisesti toistuviin kysymyksiin, miten ikiliikkujan kehittäminen edistyy, keksijä kertoo työn olevan ratkaisuvaiheessa: "Odotan vain erään hämärän kohdan selviämistä. Kaikki muu asiassa on ratkaistua, mutta eräs pikku seikka on auki. En ole nimittäin voinut eliminoida taivaankappaleiden vetovoiman vaikutusta. Tyhjiössä, jossa eivät vetovoimat vaikuta, saisin liikkeen jatkumaan iankaikkisesti, mutta näissä oloissa täytyy keksiä jokin muu ratkaisu."

Honkajoki vie pelleilynsä arvokkaalla tavalla loppuun saakka. Kun joukkue vetäytymisvaiheessa pakkaa hätäisesti reppujaan, hän ei luovu palikoistaan: "Tämä voisi johtaa heidät oikeille jäljille. Kenties he ovat jo yhtä lähellä ratkaisua kuin minäkin." Honkajoki kuuluu niihin sodan esiinnostamiin tyyppeihin, jotka Väinö Linnan sanoin olivat valmiit mihin mielettömyyteen tahansa saadakseen omansa ja toisten ajan kulumaan.

Honkajoki täyttää oman joukkueensa suljetussa miesyhteisössä ne tehtävät, jotka vanhastaan on katsottu kyläyhteisössä kuuluneen kylähulluille. Hän laukoo totuuksia, joita muut eivät uskalla sanoa ääneen. Hänen käytöksensä on vapauttavan epäsovinnainen. Hän yrittää keksiä mahdollittomana pidettyä, joka on aina ollut varma tae päästä hullun kirjoihin.

Kolme ikuisuuden insinööriä

Keväällä 1951 erään sanomalehden yleisönosastossa pyydettiin ikiliikkujan keksijöitä ottamaan yhteyttä lehden konttoriin nimimerkillä "Se pyörii sittenkin". Asialla oli Seura-lehden toimittaja, joka saikin kyselynsä parisenkymmentä vastausta. Joissakin kirjeissä keksinnöstä tehtiin tarkasti selkoa, joku oli kirjoittanut lyhyesti: "Se pyörii ja kiihtyy magnetin avulla."

Seura kävi haastattelemassa kolmea näistä ikuisuuden insinööreiksi kutsumistaan keksijöistä. Orimattilalainen Akseli Malin oli siinä suhteessa erikoinen mies, että hän oli ollut työssä Amerikassa Thomas Alva Edisonin tehtaalla sorvaamassa parlografin rullia. Hän oli keksinyt pyörivän höyrykoneen ja tarjosi sitä Edisonille, joka oli kertojan mukaan lausunut hänelle unohtumattomat sanat: "Mene sinä Akseli tuonne Corliss-tehtaille tarjoamaan konettasi. Katsos Akseli, seikka on sellainen, että minä olen kiinnostunut vain sähköstä. Mutta Corliss on maailmankuulu höyrykonetehdas."

Keksintö ei johtanut tulokseen Amerikassa eikä myöhemmin Suomessakaan, mutta tämä ei lannistanut keksijää. Hän alkoi nyt suunnitella jättiläismäistä koskivoimalla toimivaa generaattoria. Tämäkään idea ei saanut vastakaikua. Siitä sentään oli ollut pieni uutinen Päivälehdessä palstoilla, mutta "enemmän hauska puolella", kuten Malin oli toimittajalle huomauttanut. Hänen painojen avulla toimivan ikiliikkujansa piirustukset eivät haastattelun tekovaiheessa olleet vielä aivan valmiina.

Toinen esitellyistä keksijöistä oli Viipurissa syntynyt Anton Saarti, jolla oli autonjäähdytinliike Hämeenlinnassa. Hän oli työskennellyt vuosikautia ikiliikkujan parissa. Saarti oli kertomansa mukaan esitellyt koneensa piirustukset teknillisen koulun parhaalle oppilaalle, joka ei ollut kyennyt kumoamaan ajatusta, etteikö näin valmistettu kone voisi toimia. Toimittajalle hän ei kuitenkaan ollut suostunut koneen teelmää näyttämään: "Herroille ja hulluille pidä koskaan näyttää keskentekeista työtä." Hankalasti korjattaviin jäähdyttimiin hän oli sen sijaan keksinyt monia parannuksia.

Rovaniemeläinen Juhon Emil Huttunen, jonka luona toimittaja myös pistäytyi, oli tyyppillinen monilahjakuus: sirkustaiteilija, hammasatleetti ja monien keksintöjen isä. Haastattelun aikana yksitoista Huttusen keksinnöistä oli tutkittavana puolustusvoimissa. Aikaisemmin hän oli jo keksinyt jarrut suksiin ja suuriin valtamerilaivoihin, vesisäiliövarrella varustetun harjan perheenemännille, tyhjiöpohjilla varustetut jalkineet torimyyjille ja uudenmallisen tahkon isännille. Huttusen kehittelemä ikiliikkuja perustui avaruussähkön ja maanvetovoiman yhdistämiseen.

Näille kolmelle keksijälle kuten monille muillekin oli yhteistä se, että he kaikki harrastivat myös runojen kirjoittamista. Huttusella ja Saartilla oli jopa Nuoren Voiman Liiton kuparimerkki. Huttunen oli kiinnostunut kansanperinteestä ja samalla myös omien laulujensa tallentamisesta. Jouduin hänen kanssaan tekemisiin 1960-luvun lopulla, jolloin hän halusi lähettää

äänitervehdyksen sukulaisilleen Kanadaan. Tarkoitus oli, että Huttunen olisi aluksi esittänyt omia runojaan ja sen jälkeen laulanut urkujen säestämänä Sibeliuksen Finlandian. Esiintymispaikaksi hän oli kaavaillut Kallion kirkkoa. Minun olisi pitänyt äänittää esitys. Hanke raukesi alkuvaiheessa joko urkurin tai kirkkoherran ymmärtämättömyyteen. Juho E. Huttusen elämäkerta julkaistiin vuonna 1995 suomalaisen työn historiaa käsittelevässä teoksessa leivän tähden.

Päättymätön arvoitusleikki

Keksintöihin tai innovaatioihin liittyvää aineistoa ei Kansanrunousarkiston kokoelmiin ole toistaiseksi systemaattisesti kerätty, mutta sitä on eri yhteyksissä tietenkin saatu talteen. Tunnetun kansanperinteen kerääjän Antti Nummen muistiinpanoista löytyy pieni kasku vanhemman polven innovaattorista Kuusis-Jussista, joka eli joskus vuosisadan alkukymmenillä Vammalassa. Jussi oli siinä suhteessa kehityksen kärjessä, että hän hankki itselleen paikkakunnan ensimmäisen hautomakoneen. Jussi kiinnitti puhelinpylväisiin käsikirjoittamiaan mainoslappuja, joissa luki "Hauron kanan poikasia omistani ja haurottajan munista". Lukijakunta kuuluu olleen taattu. Asia parani vielä, kun pikkupojat lisäsivät mainokseen: "Kananmunista myös."

Uudempaa aineistoa edustaa vuonna 1971 lähetetty juttu: "Insinööri Sami Suominen palasi 1940-luvun lopussa Tampereelle. Marja Suominen oli Amerikassa tottunut käyttämään muovisia pissahousuja pienten poikiensa Yrjön ja Laurin hoitoneuvoina. Suomesta niitä ei saanut mistään. Sami Suomisella sytytti: hän tilasi USA:n armeijan jäännösvarastosta ensin yhden ja sitten miljoona muovista pistoolipussia. Jokaisesta pussista syntyi saumauskoneen avulla kahdet vauvan housut. Alivuokralaisasunnon eteisessä valmistetut kaksi miljoonaa housua menivät kuin kuumille kiville. Ainoana vaikeutena oli pistoolipussin toiselle sivulle painettu englanninkielinen kehotus Pane pistooli pussiin. Housujen ostajat halusivat tietää, mitä teksti merkitsi ja miksi se oli vain joka toisissa housuissa. Sami Suominen selitti, että tekstilliset kappaleet oli tarkoitettu pojille ja tekstittömät tytöille. Asiakkaat tyytyivät selitykseen. Näin sai alkunsa muovialan suuryritys Amerplast.

Kun puhutaan keksinnöistä ja erityisesti ikiliikkujasta, on syytä muistaa, että vanha kansanperinteemme oikeastaan tuntee sellaisen. Sampohan oli tällainen myyttinen onnen ja hyvinvoinnin lähde. Tutkijat ja asianharrastajat eivät vain ole päässeet yksimielisyyteen, mikä sampo oikeastaan oli. Kansanrunousarkistoon tulee silloin tällöin kirjeitä, joissa ihmiset kertovat oman tulkintansa sammon arvoituksesta. Tuorein on ruotsinsuomalaisen Antti Kahisalmen selitys, jonka lähtökohtana on liistekatiska. Mutta ongelma askarruttaa edelleen myös tämän hetken tutkijoita ja kirjailijoita. Esimerkiksi Matti Klinge ja Paavo Haavikko ovat kertoneet oman tulkintansa sammosta.

Sekä ikiliikkujan keksimistä että sammon arvoituksen ratkaisemista voi pitää päättymättömänä arvoitusleikkinä, joka väistämättömällä tavalla näyttää vetävän puoleensa ajattelevia ja mielikuvitustaan vapaasti käyttäviä ihmisiä. Tähän täytynee perustua myös sen, että Keksijä-Pelle on Aku Ankan ehdoton suosikkihahmo lasten keskuudessa.

Pekka Laaksonen on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkiston johtaja.